

פתיחה

בפרשת השבוע כתבת התורה על המצווה לספור את העומר עד שבועות, בו יקריבו את קרבן שתי הלחם: עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום והקרבנתם מנחה חדשה ליקוק". כפי שכתב הרמב"ן (ויקרא כג, לו), בזמן בית המקדש ימים אלו היו ימי שמחה, ורק בגלל שהמקדש חרב השתנה המצב, ולכן שתי השלכות הלכתיות:

ראשית כפי שראינו במקום אחר (אמור שנה ב' וה'), רוב הראשונים סוברים שהספירה בזמן הזה מדרבנן בלבד, ומשום כך מקילים בדיני ספיקות וכדומה. **שנית**, דנו הראשונים מדוע לא מברכים שהחיינו כאשר סופרים בפעם הראשונה ספירת העומר. **הרשב"א** (א, קנו) כתב לתרץ, שבשביל לברך ברכת שהחיינו צריך שמחה, ובזמן הזה לאחר החורבן אין שמחה בספירה. ובלשונו:

"שאלתם עוד, מפני מה אין אומרים שהחיינו על ספירת העומר בלילה הראשון? וכתוב עליה בספר בתשובת השאלה, שלא מצינו ברכת זמן אלא בדבר שיש בו שום הנאה. וספירת העומר אין בו זכר לשום הנאה, אלא לעוגמת נפשנו לחורבן בית מאויינו."

למרות השמחה הפחותה, בפועל לא נקבעו בעקבות כך מנהגי אבלות בימים אלו. רק לאחר מות תלמידי רבי עקיבא (וכן פוגרומים באשכנז) התווספו במהלך הזמן מנהגי אבלות, ובמנהגים אלו נעסוק השבוע. נראה את הטעם שנתנו למות תלמידי רבי עקיבא, ממתי החלו לנהוג מנהגי אבלות, ואלו מנהגים כלולים בהם.

טעם האבילות

כיצד מתו עשרים וארבע אלף תלמידי רבי עקיבא? נראה שבעניין זה יש מחלוקת:

א. הגמרא במסכת יבמות (סב ע"ב) כותבת שהם מתו באסכרה (מיתת חנק), והסיבה למוות המוני זה מפני שלא נהגו כבוד זה בזה. בביאור המושג לא נהגו כבוד זה בזה נאמרו מספר אפשרויות (נראה שתיים מהן): יש שכתבו שדיברו לשון הרע אחד על השני, ויש שכתבו שכל אחד ביזה את התורה של השני.

ב. כיוון שונה לפרש מופיע **באגרת רב שירא גאון** (כיצד נכתבה המשנה), שם נאמר שתלמידי רבי עקיבא נהרגו בשמד. יש שפירשו שכוונתו, שתלמידי רבי עקיבא (כלומר האוחזים בשיטתו) לחמו במרד בר כוכבא ונהרגו במלחמה. תמיכה לסברא זו בכך שרבי עקיבא תמך במרד, שבת המדרש בזמנו לא יכלו להכיל כל כך הרבה אנשים, ומוות של רבים בזמן קצר מוסבר כך טוב יותר.

כיצד סברה זו מסתדרת עם הבנת הגמרא למות תלמידי רבי עקיבא באסכרה? **יש שטענו** שהיו שתי נוסחאות שונות לסיבת מות תלמידי רבי עקיבא. **יש שביארו** שלמעשה הטעמים משלימים, הם ברחו למדברות מחמת המרד ושם מתו בעקבות מחלות וכדומה. **ויש שסברו** שכאשר הגמרא כותבת אסכרה כוונתה למיתה מחוסר אוויר, שהתרחשה בעקבות חניקה או שיסוף בחרב.

עד מתי הם מתו

כאשר הגמרא דנה במות תלמידי רבי עקיבא, היא לא כותבת שבעקבות כך יש לנהוג מנהגי אבלות מיוחדים, ואלו גם לא מופיעים בתוספתא או בכל מקור תנאי או אמוראי. למעשה, המקור הראשון לאיסורים מסויימים בתקופה זו של השנה מופיע רק בדברי הגאונים, והתפתחו אחר כך בעיקר בקרב ראשוני אשכנז. הראשונים דנו עד מתי מנהגי האבילות נוהגים:

א. כאמור, הגמרא כותבת שתלמידי רבי עקיבא מתו בין פסח לעצרת. לכן בפשטות מנהגי האבילות אמורים להתקיים בכל תקופה זו, ואכן כך כתבו **רבינו ירוחם** (נתיב כב, ב, קפו) ו**האורחות חיים** (קידושין, כא ד"ה אין), שהוסיף, שלמרות שהגמרא לא כותבת שהאבילות התחילה בזמנה, למעשה כבר נהגה בזמן התלמוד. ובלשון **כף החיים** (תצג, יג) שכתב שכך עושים הנוהגים על פי **האר"י**:

האר"י ז"ל לא היה מגלח ראשו אלא בערב פסח ובערב חג השבועות, ולא היה מגלח לא ביום ראש חודש אייר ולא ביום ל"ג לעומר בשום אופן. וכן כתב הנהר שלום ש דף כ"ה ע"ד, שצריך ליזהר מאד שלא לגלח בשום אופן אלא ביום מ"ט וכמנהג האר"י ז"ל, ולא כמו שעושים קצת המקומות לגלח במ"ח, ויעוין שם טעם בסוד."

ב. **התוספות** על בסיס מנהג צרפת להפסיק את מנהגי האבילות בל"ג בעומר כתבו, שאמנם תלמידי רבי עקיבא מתו מפסח ועד עצרת, אבל הם מתו רק בימים בהם אומרים תחנון, כך שלא מתו בשבתות, פסח וראש חודש. יוצא, שכיוון שיש ששה עשר ימים בהם לא אומרים תחנון מפסח ועד עצרת - יש לנהוג שלושים ושלושה ימים באבלות.

את הדעה הזו נקטו בעיקר האשכנזים, כאשר יש שנהגו בעקבות דברי התוספות אבלות עד בוקר ל"ג בעומר, ויש שנהגו כפי שכתב **הרמ"א** (תצג, ג) להתחיל את ימי האבילות רק לאחר ראש חודש אייר (כיוון שבניסן לא אומרים תחנון ולכן אין בו אבלות) עד שבועות (למעט ל"ג בעומר), סך הכל שלושים ושלושה ימי אבלות. ובלשונו:

"הגה: מיהו בהרבה מקומות נוהגים להסתפר עד ראש חדש אייר, ואותן לא יספרו מל"ג בעומר ואילך, אף על פי שמותר להסתפר בל"ג בעומר בעצמו. ואותן מקומות שנהגין להסתפר מל"ג בעומר ואילך, לא יסתפרו כלל אחר פסח עד ל"ג בעומר. ולא ינהגו בעיר אחת מקצת מנהג זה ומקצת מנהג זה, משום לא תתגודדו (ועיין הערה¹)."

ג. גישה שלישית, מופיעה בדברי **האבודרהם** (עמ' רמה) שכתב, שיש במדרש גרסה הנוקטת שתלמידי רבי עקיבא מתו עד פרוס עצרת, כלומר חצי חודש לפני חג השבועות, ולא עד שבועות כגרסת הגמרא. בטעם זה נקט להלכה **השולחן ערוך** (שם), ומשום כך לשיטתם יש להפסיק את מנהגי האבילות בבוקר ל"ד בעומר.

¹ **הט"ז** (תצג, ב) כתב, שעל אף שהאבילות על תלמידי רבי עקיבא נוהגת רק עד ל"ג בעומר כיוון שאז הפסיקו למות, מכל מקום נוהגים שלא להתחתן עד שבועות. בטעם המנהג נימק, שגזירות תתנ"ו (פרעות שהתרחשו במהלך מסע הצלב הראשון, וכללו רצח יהודי שו"ם) התרחשו בתקופה זו, ומשום כך יש לנהוג בהם קצת אבלות, להתחתן אסור אך להסתפר מותר.

ממה יש להימנע

אלו מנהגי אבלות נוהגים בתקופה זו? כפי שעולה מתשובות הראשונים והאחרונים, על אף שבתחילה האיסור היה מצומצם, במהלך הדורות התווספו איסורים נוספים:

שלב א' - נישואין: כפי שראינו לעיל, המקור הראשון לכך שיש לנהוג מנהגי אבלות בתקופה זו, מופיע בדברי **אחד הגאונים** (שערי תשובה רעח), כאשר יש הסוברים שמדובר ברב האי גאון אשר כתב שיש לנהוג מנהגי אבלות בעקבות מות תלמידי רבי עקיבא, רק ביחס לנישואין, ככל הנראה בגלל שיש בכך שמחה יתירה².

שלב ב' - מלאכה: שלב נוסף בהתפתחות האיסור, הוא מנהג הנשים לא לעשות מלאכה לאחר השקיעה. מנהג זה פחות התבסס וכפי שכתבו אחרונים רבים וביניהם **החק יעקב** (תצג, יב), יש שלא נהגו בו כלל. בטעם האיסור יש שכתבו שתלמידי רבי עקיבא מתו מהשקיעה ואילך. ויש שכתבו שכיוון שכתוב 'שבע שבתות תמימות' יש לשבות בזמן הספירה ממלאכה (לפחות עד שסופרים).

שלב ג' - תספורת: השלב השלישי התבטא במנהג שלא להסתפר ולהתגלח, מנהג שמופיע לראשונה אצל רבני איטליה (שיבולי הלקט ס' רלה), ולאחר מכן גם **בתלמיד הרשב"א** (מובא בבית יוסף תצג). לעיתים מקילים באיסור זה, ולכן מוהל, סנדק ואבי הבן יכולים להסתפר. כמו כן במקרה בו ל"ג בעומר חל ביום ראשון, הרמ"א פוסק שניתן להסתפר כבר ביום שישי לכבוד שבת (ולספרדים אין היתר, כיוון שכפי שראינו לעיל לשיטתם ניתן להסתפר רק בל"ד לעומר).

שמיעת מוזיקה

שלב נוסף, המאוחר מבין מנהגי האיסור הוא המנהג שלא לשמוע מוזיקה בספירת העומר (ועיין בדף לפרשת דברים שנה ה'), והמקור למנהג זה הוא **המגן אברהם** (תצג, א) שכתב, שנהגו לאסור ריקודים ומחולות של רשות בזמן הספירה. לכאורה, מדברי המגן אברהם עולה שהאיסור כולל רק ריקודים ומחולות, אבל לשמוע מוזיקה שמחה אין איסור:

למרות זאת **הרב משה פיינשטיין** (א, קס) ו**המנחת יצחק** (א, קיא) ציינו, שפשוט שגם שמיעת מוזיקה שמחה כלולה באיסור, שהרי המטרה היא לצמצם בשמחה. כמו כן נראה לפי טעם זה, שאין הבדל בין שמיעת מוזיקה עם כלים לבין מוזיקה ווקלית (שירה ללא כלי נגינה) - שהרי שניהם גורמים לשמחה. ובלשון השו"ת **אז נדברו** (ח, נח):

"ושבו עיינתי דאין הכרח דהקלטות של שירה בפה דדינו בפה ולא בכלי, דיש לומר דכיוון שאינו גזירת הכתוב של כלי דווקא אלא העיקר משום שמחה יתירה דאסור מפני חורבת בית אלוקינו, אם כן אין הבדל אם הכלי עצמה משמיע קול או שנקלט בכלי מהפה."

עם זאת, ישנם מספר היתרים לשמיעת מוזיקה: **ראשית**, כפי שכתב **הרב שלמה דיכובסקי** (תחומין כא) מותר לשמוע מוזיקה שקטה ורגועה. שהרי גם אם היא גורמת להנאה - לא נאסר להיות בזמן זה, אלא לשמוח במיוחד. על בסיס אותו עיקרון כתב **הרב משה פיינשטיין** (אג"מ או"ח ג, טז) שלא נאסר לנגן לצורך פרנסה או לימוד, כיוון שניגון זה אינו ניגון של שמחה.

שנית, כפי שכתב המגן אברהם נאסרו ריקודים ומחולות של רשות, ולא של מצווה. משום כך פסק **הרב עובדיה** (יחזק דעת ו, לד) שמותר לשמוע שירים שמחים בסיום מסכת, בר מצווה, ברית מילה וכדומה.

ברכת שהחיינו

למרות כל המנהגים שראינו לעיל, מכל מקום רבים סייגו וכתבו שימים אלו אינן נחשבים ימי אבל במהותם. משום כך פסק **המשנה ברורה** (תצג, ב) בעקבות **המאמר מרדכי**, שבניגוד לימי בין המיצרים שנחשבים ימי אבל בגלל חורבן בית המקדש ולכן אין לברך בהם שהחיינו, אין מניעה לברך שהחיינו על פרי חדש וכדומה בימי ספירת העומר.

כמו כן על בסיס אותו עיקרון פסק **הרב עובדיה** (יחזק דעת ג, ל), שבניגוד לימי בין המיצרים בהם נוהגים שלא להיכנס לדירה חדשה, אין מניעה בימי ספירת העומר להיכנס לדירה חדשה, ובפרט בארץ ישראל שבישיבתה יש מצווה. כמו כן, אין איסור לצבוע דירה חדשה או לסיידה, ורק שמחת נישואין שהיא שמחה יתרה נאסרה, ובלשון:

"ואם כן מטעם זה נראה שמותר להיכנס לדירה חדשה, ולבנות ולסייד ולצייר הדירה, ובפרט בארץ ישראל שמצות ישיבתה שקולה כנגד כל המצות. ורק שמחה של נישואין שהיא שמחה יתירה הוזכרנו להימנע ממנה בימי הספירה. וכן הזהירו האחרונים למנוע ריקודים ומחולות ותזמורת בימי הספירה בסעודת הרשות."

ועם כל זאת, גם בין המתירים לברך שהחיינו יש שבכל זאת החמירו שלא לקנות בגדים חדשים משתי סיבות. ראשית, חששו לדעת אלו שהחמירו לא לברך שהחיינו. שנית, יש שמחה יתירה בקניית בגד, ומכיוון שבזמנים אלו אירעו אירועים קשים לעם ישראל - ראו מקום להחמיר בקניית דברים חדשים.

מכל מקום מעיקר הדין מותר לקנות בגדים חדשים, ובפרט על פי דיני ברכת שהחיינו שראינו בעבר (שמות שנה ד'), שלרוב הפוסקים בשביל לברך ברכת שהחיינו לא די שהקונה ישמח בקנייה, אלא צריך שבן אדם ממוצע ישמח. כיוון שבזמן הזה בדרך כלל קניית חולצות וכדומה אינה מהווה אירוע מיוחד, ממילא אין בכך שמחה מיוחדת ובמקרים מעין אלו אין לברך ברכת שהחיינו.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² דרך אגב יש להוסיף, שבדברי **ספר הרוקח** (ס' שנה) מראשוני אשכנז, מופיע טעם אחר לאיסור הנישואין בתקופה זו. הוא כתב, שימים אלו מועדים לפורענויות, ולכן יש להימנע משמחות בימים אלו. נראה שדבריו נאמרו בין השאר על רקע הפוגרומים באשכנז, שהתרחשו בתקופה זו של השנה (למעשה הוא גם נפגע באופן אישי מהפרעות, ואשתו ובנותיו נרצחו).

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com